

Sprawozdanie z prac w Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce 2013–2014

Zbiory archiwalne gromadzone przez instytucje polonijne znajdujące się na całym świecie stanowią bezcenne źródła do badań naukowych. Dokumentują nie tylko działalność macierzystych organizacji, ale także aktywność Polonii i Polaków żyjących i działających poza granicami kraju. Stanowią ważną część polskiego dziedzictwa kulturalnego, rozproszonego na wszystkich kontynentach. Znaczenie przechowywanych materiałów doceniło wiele ośrodków w kraju i na emigracji, pragnących wesprzeć liczne instytucje polskie na wychodźstwie.

Przejawem takiego działania na polu archiwalnym jest współpraca Fundacji Kościuszkowskiej (The Kosciuszko Foundation) z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych. Hojne wsparcie ze strony Fundacji umożliwia polskim archiwistom pracę badawczą w Archiwum Polskiego Instytutu Naukowego (PIN lub PIASA – Polish Institute of Arts and Sciences of America). We współpracy z NDAP został przygotowany plan działań na rzecz ochrony zbiorów Archiwum PIN, który uwzględnia zakresy i terminy wykonania prac niezbędnych dla ratowania materiałów archiwalnych.

Na przełomie 2013 i 2014 r. dzięki stypendium Fundacji realizowałem projekt „Kolekcja map i planów PIASA na tle zbiorów instytucji polonijnych Nowego Jorku”. Jako priorytet uznano jak najszybsze przygotowanie zasobu PIN do procesu digitalizacji, z tego względu projekt badawczy został zrealizowany tylko częściowo, a jego kontynuacja zawieszona.

Obecnie archiwum PIASA jest w posiadaniu 76 kolekcji, które liczą 12 015 j.a., 134,12 mb akt. Cennym uzupełnieniem zgromadzonych archiwaliów jest Kolekcja map i planów (od XVII do XX w.). Powstała z darów osób prywatnych z lat 1943–1999. Składają się na nią kolorowe drukowane mapy, głównie z terenu Europy Północnej i Środkowej oraz Ameryki Północnej. W kolekcji znajduje się 55 zewidencjonowanych w bazie IZA jednostek, jednak posiadają one tylko podstawowy opis, czyli: nazwa jednostki, data i sygnatura. Zbiór podzielony jest na podserie według haseł geograficznych: Czechy, Niemcy, Litwa, Polska, Rosja, Szwecja, Ukraina, USA. Wymagających zabezpieczenia, rozpoznania i opracowania pozostaje jeszcze ok. 100 j.a.

Pośród nowojorskich instytucji polonijnych największą kolekcją kartografików może się poszczycić Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce. Zbiór kartograficzny o numerze 701/124/0 zawiera 424 j. inw. z okresu od II poł. XIX w. do 1999 r., które są opracowane i w całości udostępniane. Przechowywane w zbiorze mapy pochodzą głównie z darów od członków i przyjaciół Instytutu. Zawartość zespołu stanowią mapy: polityczne, administracyjne, etnograficzne, fizyczne, wojskowe, topograficzne, ogólnoinformacyjne i samochodowe. Całość zbioru podzielona została według grup rzeczowych: Polska do 1918 r., Polska 1918–1939, II wojna światowa, okres PRL, Rzeczpospolita Polska, szkice operacyjne z lat 1914–1918, 1919–1920 i 1939–1945. Kolejne grupy to mapy topograficzne: Galicji, terenu zaboru rosyjskiego oraz wschodnich prowincji niemieckich. Liczną grupę map stanowią

mapy wojskowe, są to przede wszystkim: mapy lotnicze, mapy Polski i krajów ościennych, mapy wojskowe Europy Środkowej i mapy lotnicze świata. Druga część zbioru to mapy świata w podziale na kontynenty, a ostatnia – liczne plany miast, głównie polskich. Zdecydowana większość zbioru to mapy szczegółowe Polski w granicach z 1939 r. oraz tzw. ziem odzyskanych po II wojnie światowej. Dużą grupę tworzą mapy wydane przez Wojskowy Instytut Geograficzny w latach 1921–1925, będące przedrukiem map niemieckich i austriackich czy rosyjskich oraz wydawane do 1939 r. mapy sporządzane na podstawie nowych pomiarów. Najcenniejsze materiały to komplet szkiców i map operacyjnych dotyczących Bitwy Warszawskiej 1920 r. Unikalna jest też mapka sytuacyjna Powstania Warszawskiego, określająca pozycje polskie i niemieckie na dzień 5 września 1944 r. Podobnie mapa lotnisk i lądowisk w Polsce w 1944 r., opracowana na podstawie źródeł dostarczonych przez Polskie Podziemie przez Polskie Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Żelaznicy w 1944 r.

Zadaniem dla każdego archiwisty w trakcie stypendium jest kontynuowanie prac rozpoczętych w latach poprzednich, czyli m.in. opieka nad archiwum, opracowanie nowych kolekcji i dopływów do kolekcji już istniejących, udostępnianie akt, prowadzenie kwerend na potrzeby użytkowników.

Instytut gromadzi i przechowuje materiały archiwalne dotyczące dziejów politycznych Polski oraz emigracji, posiada materiały odnoszące się do spraw i wydarzeń politycznych związanych głównie z losami polskiej emigracji w obu Amerykach. Kolekcje archiwalne w zasobie PIN można podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią akta o charakterze politycznym, w tym kompletne akta Poselstwa Polskiego w Rio de Janeiro z lat 1918–1945 [1952] oraz fragmenty akt Ambasady Polskiej w Waszyngtonie z lat 1919–1945. W tej grupie znajdują się zespoły akt partii i liderów politycznych działających na emigracji: Stronnictwa Pracy, Stronnictwa Narodowego, Polskiej Partii Socjalistycznej i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Druga grupa to spuścizny osób prywatnych oraz archiwa rodzinno-majątkowe, wśród których przeważają głównie spuścizny o charakterze artystyczno-literackim, m.in.: akta Jana Lechonia, Kazimierza Wierzyńskiego, Andrzeja Bobkowskiego, Wacława Solskiego. Do niedawna grupę tę uzupełniały niezwykle cenne akta Potockich z Łańcuta, a wśród nich szczególnie akta gospodarcze klucza dóbr wiśnickich i zamku w Wiśniczu od XVI do XIX w. Ze względu na znaczenie i unikatowość zespół ten został przekazany w formie depozytu do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Ostatnia część to materiały związane z historią Polonii w Ameryce. To przede wszystkim akta Edmunda Urbańskiego i Juana de Wyskoty-Zakrzewskiego, badaczy historii Polonii w Ameryce Łacińskiej oraz akta Franka Renkiewicza i Franka B. Romana, badaczy dziejów Polonii w USA. Grupę tę uzupełniają akta własne PIN oraz innych organizacji polonijnych działających w Nowym Jorku. Część z nich to zespoły otwarte, do których stale dopływają materiały.

Jesienią 2011 r. w wyniku przecieku dachu doszło do zalania zasobu archiwum Instytutu. Ze względu na zagrożenie utracenia dokumentacji, podjęto starania mające na celu zabezpieczenie materiałów archiwalnych oraz stworzenie ich cyfrowych kopii. W trakcie prac zabezpieczających na nowo rozmieszczono całość zasobu w pomieszczeniach magazynowych. Ponadto dokonano przeglądu każdej jednostki archiwalnej, szczególnie pod kątem zniszczeń. Stopień uszkodzeń szczegółowo określiła ekspertyza konserwatorska wykonana w grudniu 2011 r. Przeprowadzono również skontrum ilościowe zasobu archiwum. Od paź-

dziennika 2012 r. rozpoczął się proces przygotowania materiałów do digitalizacji zgodnie z „Zaleceniami w zakresie digitalizacji materiałów archiwalnych w archiwach państwowych”. Podstawowym działaniem jest usuwanie elementów metalowych i plastikowych oraz jeżeli jest taka potrzeba zabezpieczanie koszulkami i kopertami z papieru bezkwasowego. Poza tym każdy folder w archiwum jest opisywany sygnaturą archiwalną, a każda jednostka jest numerowana. W trakcie prac na bieżąco uzupełniane są dane zawarte w ewidencji zasobu. Ta część projektu nie została jeszcze zakończona, ze względu na unikalność zachowanych archiwaliów niezwykle ważne jest kontynuowanie prac nad zabezpieczaniem i opracowaniem zbiorów Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce.

Dominik Wołąciewicz
Archiwum Narodowe w Krakowie